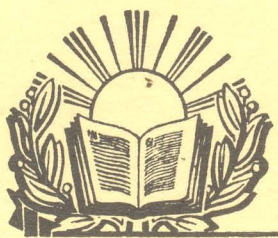

АНДРІЙ ГОСПОДИН

АКАДЕМІК
СТЕПАН СМАЛЬ-СТОЦЬКИЙ

Накладом Читальні "Просвіти" у Вінніпегу

Вінніпег

1989

Канада

ANDREW GOSPODYN

STEPHEN SMAL-STOTSKY

Published by the Ukrainian Reading Ass'n "Prosvita"
Winnipeg 1989 Canada

АНДРІЙ ГОСПОДИН

АКАДЕМІК
СТЕПАН СМАЛЬ-СТОЦЬКИЙ

Накладом Читальні "Григоріти" у Вінніпегу

Вінніпег

1989

Канада

diasporiana.org.ua

СТЕПАН СМАЛЬ-СТОЦЬКИЙ

Степан Смаль-Стоцький

Академік професор д-р СТЕПАН СМАЛЬ-СТОЦЬКИЙ (1859-1938), видатний український мовознавець, професор університету в Чернівцях та Українського Університету в Празі. Член української Академії Наук в Києві, почесний член Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. Основник і перший Президент Української Могилансько-Мазепинської Академії Наук, довголітній національний провідник буковинських українців. Посол до буковинського союму і австрійського парламента. Заступник Краєвого Відділу Буковини. Посол Західної Української Народної Республіки в Празі в 1919 році. Голова Товариства Музей Визвольної Боротьби України в Празі. Співавтор великої німецької граматики української мови, яку написав на спілку з професором Гартнером. Почесний член Української Бібліотеки ім. Симона Петлюри в Парижі. Автор шкільних підручників української граматики і багатьох наукових праць.

ДИТЯЧЕ ЖИТТЯ

Степан Смаль-Стоцький народився 8 січня 1859 р. в селі Немолів, Радехівщина в Галичині, де прожив 9 років. Батьки його були селянами: батько Йосиф дякував, а мама його померла, як йому було 3 роки. Мати походила з села Середпалець. По смерті його мами, батько оженився вдруге, а Степаном і його молодшою сестрою, Настею, опікувалися дідуньо і бабуня.

— Глибоко врився в мою пам'ять образ мого діда, Андрія, — каже він. Дід його не був письменний, але добре знав ціну письма і дуже любив письменних. В той час школи в їхньому селі не було і дід прийняв до хати мандрівного дяка, щоб вчив Степанового батька й дядька Луцька, читати, писати і церковного співу.

У Пилипівку ходив священик до людей з молитвою: "Мир дому сему", — каже — увійшовши до хати, а йому відповідали — "і живущим в нім". Прочитав молитву, розпитував про здоров'я, за господарство, а Степана, чи вміє "Отче наш", казав йому говорити "Вірую", "десятеро Божого приказання", похвалив його. Степан був дуже вдоволений, що йому все добре вдалося, бо й дідуневі та татові це приємно було.

Минали вже Степанові дитячі роки і післали його до школи. Учителем був тоді в селі Константин Секунда. Був він добрий учитель, любив дітей. Учитель радив батькові, щоб він післав Степана до школи в Радехові. Він вже не має чого у нас вчитися, а тим навчиться дечого нового.

Дідуньо слухав розмову учителя про Степана, але нічого не говорив. З початком вересня каже дідуньо до сина:

— Запрягай но коні, поїдь до Радехова з Степаном та піди до школи, щоб його там прийняли.

У Радехові директор школи Леонард Мочаровський з охотою прийняв Степана до школи. За свіжими вражіннями незчувся він, як минув йому шкільний рік. Він дістав німецьке свідоцтво та вернувся додому до коней та коров. Його свідоцтво взяв батько з собою до церкви, щоб показати його учителеві. Йому також казав йти з ним, щоб похвалитися своїм школярем.

— Дуже добре свідоцтво має ваш Степан, — сказав священник. Треба подумати, щоб його далі давати до школи.

— Та що ви, отче, кажете? В Радехові нема вже вищої школи...

— До Львова.

— То не на мої сили.

— Подумаємо. Може до бурси на утримання його приймуть.

— Та де там, — батько зажурився.

— Спробувати треба, учитель додав своє слово.

За якийсь час привіз священник відомості про бурсу і що треба, щоб там прийняли. Добрий голос, добре свідоцтво шкільне і т. п.

Батько був у церкві дяком, гарно співав і почав Степана вчити "тропарів", "кондаків", "гласів", "світи тихий", "Єдинородний Сини" та інші. Де були разом все співали. В половині серпня всі знали, що на першу Пречисту мали бути у Львові, бо того дня по службі Божій будуть там до бурси приймати.

У дорозі до Львова батько з сином вперше щиро розговорились, бо до того часу Степан не мав з батьком щирої розмови. Його близька розмова була з дідунем. Батько говорив:

— Ще кілька тижнів тому, ми нічого не знали, що сьогодні їхатимемо туди, де я сам ще ніколи не був. Божа воля. Може вона така, щоб з тебе було щось іншого ніж гречкосій. Ти перший з села в сірячині пішов до Радехова до школи. Крім тебе не було там ні одної селянської дитини, та й ніде в околиці не чути, щоб люди давали свою дитину до шкіл. Якби нам Львів був так близько як Радехів, то можна б те витримати і довші роки. Але до Львова далеко. Я не міг би тебе там своїми коштами удержувати, бо там певно і дорожче. Я міг би тільки помагати, якби тебе прийняли до бурси. Тож уважай добре завтра, що там тебе питатимуть. Відказуй сміло, нічого не бійся. Може матимеш щастя. Люди люблять відважних хлопців. Ти в мене добрий хлопець думай, щоб тебе і другі мали за доброго хлопця. Такого Бог благословить. А як Бог pomoже, то все буде добре. Я

гадав, що ти будеш мені помічником в господарстві, але ми їдемо в незнаний нам Львів. Може ти там більше потрібний, як така Божа воля. Дивися, щоб ми ніколи сорому не зазнали.

По службі Божій зайшли вони до бурси Ставропигійського Інституту. За столом сиділи учителі, коло них з краю панотець Бажанський з скрипкою в руці. Було в бурсі 7 місяць вільних, а 135 подань. Викликають за порядком до стола. Хлопці приступають до стола, отець Бажанський пробує їх слух і голос. Викликали й Степана. За скрипкою, хоч смик перескакував на різні струни, він також виводив тони чистим голосом. Отець Бажанський був вдоволений і казав, щоб він заспівав що вміє. Він заспівав "Пречистая Діво, мати руського краю".

Проголосили, Степан першим заступником буде, як місце в бурсі протягом року опорожниться. Не прийняли його зараз тому, бо мусів ще скінчити четверту клясу нормальної школи у Львові.

Померла бабуня Степана, а за два роки пізніше поховали й дідуня. Він з батьком справили їм славні поминки, яких їхнє село Немолів ніколи до того часу не бачило. Відправляли два священики: о. Яцковський та о. Радкевич з села Руденка. Співали вісім бурсаків, що приїхали з Степаном Смаль-Стоцьким зі Львова: Мишуга, Манастирський, Федак, Рибчак, Олексевич, Романовський та Осмиловський. З поворотом до Львова були в гостях у о. Яцковського в Хмельні і там співали багато світських пісень, що люди на вулиці ставали і захоплювалися нечуваним досі хорovým співом. З піснею в устах здобували вони скрізь серце людей.

По maturі 1879 р. Степан записався на філософічний факультет до університету в Чернівцях. Батько був дуже невдоволений, що він по maturі не пішов до духовної семінарії.

Студентом у Чернівцях він брав активну участь, організував хор при академічному товаристві "Союз", що піснею розбуджувало приспане національне життя на Буковині. З піснею їздили на провінцію, у Чернівцях ставили вечерниці тощо. А як організувався гарний аматорський театр, яким захоплювалася молодь і навіть

тверді русини москофіли, приходили і брали участь. Найбільш активний учитель, що писав вірші твердо-руською мовою, став активним членом товариства народовців. На перше скликане віче, на яке також прийшли селяни. Активне життя в народі розвивалося, в розмовах виринали нові думки до ширшої праці. Де найбільш активними були: Пігуляк, Винницький, Міхальський, Попович, Ясеницький, Тимінський та інші.

НА УНІВЕРСИТЕТІ В ВІДНІ

Закінчивши студії в Чернівецькім університеті 1882 р. Смаль-Стоцький приготувався до професорської діяльності у Відні під проводом проф. Міклошича, одного з найбільших слов'янських мовознавців. На початку 1884 року Смаль-Стоцький здобув ступінь доктора філософії і того ж року був призначений доцентом Віденського університету на кафедрі слов'янської філології; а за рік (1885) Смаль-Стоцький переходить до Чернівецького університету вже як професор української мови й літератури. Тоді була вільна кафедра по проф. Гнатові Онишкевичеві.

Від того часу починається проф. Смаль-Стоцького ширша громадська праця на всіх ділянках національного життя. Майже десять років редагує часопис "Буковину", де містить цінні статті, видає тижневик "Руська Рада". В 1892 році вибраний послом до буковинського сойму до (1912 р.), а далі (від 1911 р.) до австрійського парламенту у Відні.

Велика заслуга належить також в праці видавництва часопису "Буковина" Омелянові Поповичеві та Іванові Тимінському. Ом. Попович сам як голова "Бесіди" почав незабаром видавати "Бібліотеку для молодіжи". Сили організації зростали. Вже почали ставити всякі домагання до уряду і Смаль-Стоцькому, найбільше свобідному в громаді, доручили заступати їхні бажання і перед президентом краю. При нагоді його розмови з президентом Піном, забажав він, щоб проф. Смаль-Стоцький назвав йому когось з певних людей, у кого він міг би вчитися

української мови. Проф. Смаль-Стоцький порекомендував йому О. Поповича, тоді був вже він директором на Манастериськах в Чернівцях. На другий день Піно приїхав до О. Поповича і умовився з ним, коли Попович мав до нього приходити. В годині "науки" інформувався Піно про всякі українські справи. "Наука" була тільки формою для обзнайомлення з українськими справами безпосередньо від українців, бо тоді в оточенні президента не було нікого, хто визнавався б в тих справах і настрої проти українців був там ворожий. По цім вдалося товариству перевести Ом. Поповича на повітового шкільного інспектора. Громада бажала мати його в Кіцмані. Туди призначено його аж трохи пізніше.

Коли ж політичне значення зросло, тоді призначено Ом. Поповича до краєвої Ради шкільної як підреферента для всіх шкіл з українською мовою. Не тільки акти краєвої Ради шкільної, але і школи в усіх українських громадах можуть показати, яку велику працю виконав О. Попович на полі народнього шкільництва на Буковині. У весь той час стояв Попович в тісному контакті з проф. Смаль-Стоцьким, бо й він довгий час був членом краєвої Ради шкільної. В буковинському уряді не хотіли чути про це, щоб краєвим інспектором назначити чоловіка без академічних студій. Боротьбу з такими поглядами вів особливо проф. Смаль-Стоцький з президентом краєвої Ради шкільної Фекете, вказуючи йому не заперечний факт, що праця Поповича, як референта в Раді шкільній дуже добра і нічого його не спиняло, що не має академічних студій. О. Попович за порадою Смаль-Стоцького рішився ще здати іспит для виділових шкіл. Це зробив він у Львові, при допомозі О. Барвінського. Але тяжко було переконати Єротея Пігуляка, який дістав охоту стати краєвим інспектором, а це справді могло спаралізувати всі його заходи, щоб назначеним був Попович краєвим інспектором за його заслуги для українського шкільництва на Буковині.

Пігуляк зрозумів це. Але і барон Микола Василько, якого Смаль-Стоцький перемовив від москвофілів до народовців, також за намовою Фекете, хотів стати

красним інспектором. Треба було Смаль-Стоцькому говорити Василькові до сумління. Українське народне шкільництво розбудував О. Попович на Буковині так знаменито, що воно в колишній Австрії належало до найкращих.

У 1864 р. за старанням і під проводом студентів богословів Яр. Федоровича та В. Вепти — відправив катехит і учитель "руської" мови в православній, черновецькій реальній школі о. Із. Мартинович в церкві св. Параскеви — перше богослуження за Тараса Шевченка.

Перші видання "Руської Бесіди", як "Руська газета на Буковині", "Буковинська Зоря" (1870), "Селянський Господар" (1878) та "Родимий Листок" (1879) — всі вони друкувалися кумедною мовою — мішаниною москалізмів і церковщини.

МОВНЕ ВІДРОДЖЕННЯ

Під впливом національного руху галицьких українців почалося живіше життя на Буковині з'явилися свідоміші люди-письменники, як Юрій Федькович, який молодим писав вірші німецькою мовою, але під впливом Горбала, Кобилянського й Лукашевича став писати своєю рідною мовою. Священики Ізидор і Григорій Воробкевичі та інші, що поволі будили народ своїм писанням. Між молоддю повіяло національним духом. Товариство "Руська Бесіда" (1869), яке стало осередком буковинських українців, перше перевело духовий зв'язок з галицькими українцями. Хоч "Руська Бесіда" не була політичною організацією, а культурно-освітньою, то вже від першого року свого існування мусіла виступати й на політичному полі в обороні прав українського народу. Буковинський сойм, де православних українців заступали румунські дідичі ухвалив недопустити українську мову як ділову, лише німецьку й румунську. Щоб поширити політичне знання між народом заходом членів "Руської Бесіди" зорганізовано товариство "Руська Рада" (1870). Закипіло нове життя скрізь між українським народом в Буковині, що дуже подобало на життя перших християн, що за свою

віру готові були йти на муки. За народ вставали все нові апостоли, що не жалували труду, гроша, все далі будили сплячих, проповідували єдність, народню згоду, терпіли за те всякі прикrostі, але не здавалися. Ні грішми, ні ласкавим словом не міг їх ніхто підкупити, ні відвернути від праведного діла — так писав проф. С. Смаль-Стоцький "Буковинська Русь" (1897).

Товариство "Руська Бесіда" не мало свого приміщення, на засіданні управи 1875 р. суддя Філемон Калитовський дав пропозицію-внесення, яку ухвалено, щоб перевести грошеву збірку на "Народний Дім". Дня 1 травня 1888 року перенеслися всі українські товариства до свого власного дому. До 1914 року Буковина мала 150 читалень з 13,000 членів.

У 1887 р. зорганізовано товариство "Українська Школа", яка почала видавати перший фаховий часопис для учителів "Руська Школа", який редагував проф. С. Смаль-Стоцький. До 1914 р. "Українська Школа" мала вже 12 філій та друкувала до 30 видань. Чернівецька філія "У.Ш". видавала від 1902 до 1908 рр. під редакцією І. Карбулицького, І. Ілюка та Д. Пігуляка діточу "Крейсарову бібліотеку", а від 1909 до 1914 рр. під редакцією Л. Киселиці "Діточу Бібліотеку". "Українська Школа" відкрила у Чернівцях 1907 р. приватну учительську семінарію для дівчат, яка виховала понад 500 учительських сил. Перед Першою світовою війною Буковина мала понад 590 різних українських товариств та установ. У 1896 р. зорганізована "Руська каса" в Чернівцях, а в 1906 році Союз хліборобських спілок вже мав 52 кредитові кооперативи, а в 1912 р. вже було 79 кооператив в більшості "райфайзенок", а вже в 1914 р. фінансово-економічне товариство мало 166 селянських кас з понад 20 тисяч членів. Видавали часопис "Селянська Каса", якої редактором був Л. Когут.

Отже акад. Смаль-Стоцький визначився і на полі кооперації та економіки, як організатор, провідник або діяльний учасник різних господарчих і кредитових товариств. Вся історія відродження Буковини тісно зв'язана з його іменем.

В АВСТРІЙСЬКОМУ ПАРЛЯМЕНТІ

Зробив добру роботу в буковинському соймі і в краєвій шкільній Раді проф. Смаль-Стоцького вибрали до австрійського парламенту в Відні. Сміливий, відважний, він йшов у політиці простолінійно, коли ту лінію почав заломлювати для українства барон Микола Василько, проф. Смаль-Стоцький з ним розійшовся (1913 р.) і ніколи вже з ним не зійшлися. Боротьба, яка почалася між колишніми приятелями, довела до того, що проф. Смаль-Стоцький відійшов від політичного життя...

У війні проф. Смаль-Стоцький служив при польовому суді й неодному вирятував життя в тих понурих, тяжких часах доносів та наклепів. Пізніше йому доручено догляд над просвітньою працею, що її проводив "Союз Визволення України" у фрайштадському таборі (Горішня Австрія), де сформувалася була в 1917 р. дивізія сіро-жупанників з українців полонених з російської армії, яку проф. Смаль-Стоцький і виправив був в Україну. Тоді його вибрали головою Боевої Управи УСС.

НАУКОВА ПРАЦЯ

Але найбільшою, безперечно, є наукова праця акад. Смаль-Стоцького. Протягом півстоліття він писав багато нарисів і статей з історії української літератури, низка культурно-історичних розвідок, декілька підручників української мови, ціла серія розправ про український правопис, торкався різних тем з галузі української і слов'янської філології. Досліджував він "Енеїду" Котляревського, твори І. Франка; він же перший звернув увагу на талант Василя Стефаника. Дуже багато вклав він праці на дослідження творів Т. Шевченка. Особливої уваги заслуговує складена акад. Смаль-Стоцьким разом з проф. Ф. Гартнером "Grammatik der ruthenischen (Ukrainischen) Sprache (Wien, 1913).

На підставі цієї граматики Персівал Кандий (P. Cundy), який вивчив українську мову, написав граматику в англійській мові. Цей рукопис він дав прочитати Кла-ренсові Менінгові, голові Департаменту славістики в

Колумбійському університеті в Нью-Йорку. Менінг у листі до проф. В. Кірконе́лла дав високу оцінку на цю граматику. Кандид був проповідником Баптистської церкви в Роланду Манітобі. Він завзято обстоював, щоб українська мова й література викладалася на курсах у Манітобському університеті разом з французькою і німецькою мовами.

У цій видатній праці акад. С. Смаль-Стоцький освітлює становище української мови в слов'янській родині, зокрема відносини української мови до мови сербської та російської.

Загально поширеним був поділ слов'янських мов на три групи: західню, південну та східню; до західньої групи зараховують звичайно мови: чеську, польську, словацьку, кашубську та дві лужицькі, до південної — сербо-хорватську, словінську, македонську та болгарську, до східньої — українську, білоруську та російську. Цей поділ слов'янських мов засновано на такій здогадливій тезі: думають, що колись, всі слов'яни творили один народ і говорили одною мовою; потім вони поділилися на три групи: західню, південну та східню, а далі кожен з цих народів поділився у дрібніші племена, з яких і склалися теперішні слов'янські народи.

Від найдавнішого часу найвидатніші мовознавці, що спеціально студіювали питання про стосунки української мови до російської, сербської та інших слов'янських мов, рішуче відкидали поділ слов'янських мов на три групи, а також визнавали невірною думку про особливу близькість української мови до російської. До таких учених належав Ф. Міклошич (якого називають "батьком" студій слов'янських мов).

Та найбільш яскраво і ґрунтовно спростував гіпотезу про особливу спорідненість української мови з російською та про існування єдиної східньо-слов'янської мови перед ІХ віком акад. Смаль-Стоцький.

Акад. Смаль-Стоцький систематизував риси української мови, спільні з різними слов'янськими мовами, і цим шляхом виявив, що українська мова має приблизно однакову кількість фонетичних (звукових) ознак, спільних з мовою російською і мовою сербською; з цієї системи

добре видно, що є чимало дуже давніх фонетичних рис котрі спільні українській мові та сербській і котрих нема в мові російській. А в дечому то українська мова з сербською має навіть трохи більше спільного, як з мовою російською. Акад. Смаль-Стоцький прийшов до висновку, що українська мова і в теперішній час у фонетичному становищі зо всіх слов'янських мов найближче стоїть до мови сербської і в минулім, очевидно, була ближча до сербської ніж до російської. Треба ствердити факт, що названа праця впала неначе бомба серед спокійних кабінетних учених. На цю працю українського ученого появилось багато критики в мовах: німецькій, французькій, російській, польській, чеській, мадярській. В критиці виступили: російський акад. О. Шахматов, акад. Х. Корш, Ягіч, Вондрак та інші проти підсумків граматичної праці акад. С. Смаль-Стоцького. Воно і немогло бути інакше! Принявши його висновки треба було переглянути своє вчення про деякі мовні праці. Шахматов написав був навіть цілу розвідку (по німецьки) про те "Як в українській мові зникло м'ягшення перед е, і", бо ж українська мова мусіла, бодай колись, на думку російського вченого, і в цьому явищі годитися з російською. Щоб це довести, послугувався О. Шахматов, акад. Ст. Смаль-Стоцький, "скомплікованою і довільною штучною гіпотезою".

Потім акад. Смаль-Стоцький ще кілька разів порушував питання, що до класифікації слов'янських мов і тепер його погляди вже не є ересю для вчених, як це було перед тим.

Та на допомогу теорії акад. Смаль-Стоцького прийшли науки — перед всім археологія й критичне літописознавство. Особливо цікаві писання російського археолога А. Сплицена, а також його стаття: "Археологія в темах начальной русской истории", в якій він зробив надзвичайно цінні висновки з довголітніх археологічних праць — своїх і чужих (про це писав рецензії В. Заїкин в ЛНВістнику 1924 р.).

До тих висновків приходять і критичний аналіз східньо-слов'янських літописів висновки з них зроблені проф. В. Пархоменком (Його працю: "У истоков русской

государственности”, Ленинград, 1924). Уважний перегляд літописів доводить, що культурне та економічне зближення між південною та північною групами східних слов'ян — це явище пізнішого часу до X віку таких зв'язків майже або зовсім не було: початковий літопис виразно розрізняє дві групи східньо-слов'янських племен з цілком різним суспільним устроєм і різною культурою.

З цими висновками погоджуються і погляди антропологів, які поділяють усіх слов'ян на дві групи й зараховують до одної з них українців разом з чехами й південними слов'янами, а до другої — росіян, білорусів разом з поляками та кашубами.

Отже досліди на полі критичного літописознавства, археології і антропології цілком підтверджують лінгвістичну теорію акад. Ст. Смаль-Стоцького про різне походження української і російської мов; а разом з цих дослідів випливає, що в давні часи український народ стояв чи не ближче до південно-слов'янських народів, як до російського, чим і пояснюється певна близькість української мови до сербської, підкреслена акад. Ст. Смаль-Стоцьким.

БОРОТЬБА ЗА ПРАВОПИС В ГАЛИЧИНІ

Австрійський уряд не переслідував розвиток української культури а тому правопис міг собі розвиватися більше-менше нормально.

Але не розвивався, бо й тут для його спокійного розвитку не було доброго ґрунту. Вже велике значення мав фонетичний правопис “Русалки Дністрової” 1837 р. на розвиток українського правопису в Галичині та міцно преципився в Східній Україні. Власне з того часу починається в Галичині боротьба прихильників двох правописів, етимологічного та фонетичного. Доходило навіть до того, священники в церквах виголошували палкі проповіді проти фонетичного правопису.

У 1848 р. на освітньому з'їзді у Львові прийшло до великої баталії між прихильниками та ворогами етимологічного правопису, але перемогли одним голосом москофіли...

Серед такої завзятої боротьби, прийшли до Галичини твори Т. Шевченка. Ними зараз же захопилася молодь, талановиті письменники стали відразу на народній шлях. Адвокат Володимир Шашкевич, син Маркіяна, Д. Тяняч-кевич, Є. Згарський, Ф. Заревич, К. Климкович та інші. На Буковині богослов Антін Кобилянський, Горбаль, які перемовили Ю. Федьковича. Почали видавати журнал „Вечерниці”. Співпрацівниками журналу були: В. Шашкевич, К. Климкович, Є. Згарський, Д. Тянячкевич і Ю. Федькович.

Потім були правописи Кулішівка, Драгоманівка, словар Є. Желихівського та інші. Але фонетика таки перемогла етимологію. Дуже багато попрацювали проф. Смаль-Стоцький та Федір Гартнер (німець), що в році 1893 видали у Львові свою спільну працю: „Руська граматика” і книжку цю шкільна влада прийняла до шкіл, як підручник для навчання.

Ця перемога фонетики над етимологією в Галичині і Буковині, сталася головно тому, що за нею стояли урядові чинники, бо їх проф. Смаль-Стоцький та Гартнер переконали в великій користі правописної реформи. Народи ж у Чернівцях та Львові українців усе висловлювались рішуче проти зміни правопису. Справа доходила до того, що російський уряд дипломатичною дорогою протестував проти зміни етимологічного письма на фонетичне.

ВАСИЛЬ СІМОВИЧ — СТУДЕНТ ПРОФ. СМАЛЬ-СТОЦЬКОГО

Основне вістря наукової діяльності проф. В. Сімович завжди скеровував у галузь мовознавства, яке він засвоїв від свого проф. Смаль-Стоцького в Чернівецькому університеті. Українська мова, українська мовознавча наука були тією широкою ареною його наукової діяльності, з якої він не сходив усе своє життя.

Василь Сімович (псевдонім Верниволя) народився 9 березня 1880 р. в селі Гадинківцях, Гусятинського повіту в Галичині. Гімназію закінчив у Станиславові (1891 — 1899), університет у Чернівцях (1899 — 1904), а після того склав іспит на учителя середніх шкіл (1905) і учителював

там же, в Чернівцях, в Учительській семінарії, викладаючи українську мову і літературу. Докторат філософії він дістав у Чернівецькому університеті у свого учителя професора Ст. Смаль-Стоцького за працю "Дієслово в творах Йоаникія Галятовського" (1913).

В. Сімович написав і видав у 1939 році: "Степан Смаль-Стоцький як шкільний діяч і педагог".

В. Сімович як дослідник в галузі українського мовознавства, йому вдалося віднайти Їречеківі архіви в національному Музеї в Празі.

Йосиф Їречек (1825 — 1889) визначний чеський вчений, виконував доручення австрійського уряду, що задумав припинити в українських землях (Галичина, Буковина й Закарпаття) вплив російської мови, яка могла загрожувати австрійській державі, і що причини цього впливу знаходив в спільному з російськими кирилицькому письмі і в історичному правописі, через це й вирішив запровадити в українських школах латиницю. Але, виконуючи доручення державного порядку, він відограв також велику роль в справі розвитку української літературної мови і правопису.

На українську мову Їречек дивився як на самостійну слов'янську мову, таку, як чеська, польська тощо. Вона має свою звукову систему, яка вимагає для того позначення й відповідної азбуки. Дотеперішня азбука — кирилиця створена для зовсім іншої мови й не віддає образу українських звуків, затемнює їх, і тому треба перепроводити реформу азбуки (перейти на латиницю) або правопису (зреформувати кирилицю). Вивчаючи українську мову, Їречек прийшов до висновку, що найбільша її хиба є в дотеперішнім правописі. Прикмети доброго правопису такі: кожний звук мусить мати свій окремиий знак; конструкція знаків повинна бути найпростіша, щоб їх можна було розрізнати, не напружуючи очей. На його думку, український правопис можна передати найкраще тільки латинкою, тільки з застереженням, що це мусить бути якась своєрідна латиниця (не польська), яка б відповідала звуковим і морфологічним законам української мови. Всі ці свої доводи Їречек стверджує докладним оглядом української фонетики, виявляючи

добрі знання наукової граматичної літератури — української і чужої, а потім уже подає свою латиницю.

Даючи деякі критичні зауваження до Їречекового правопису, В. Сімович проте, принципово поділяє погляд Їречека й підкреслює роль Їречекової системи латиниці в "Історії української філології" і в "Історії розвитку ідей про латинське письмо в нашому письменстві і в історії спроб української латиниці". Приймаючи до уваги той факт, що В. Сімович сам був щирим прихильником латиниці в українській мові.

РОЗПОДІЛ АВСТРІЇ

По розподілі Австрії Ст. Смаль-Стоцький став послом Західно Української Республіки у Празі в Чехо-Словаччині. Пізніше, коли зорганізовано український університет у Празі, він обняв катедру українського мовознавства на університеті й викладав там увесь час.

На кафедрі в університеті у Чернівцях проф. Ст. Смаль-Стоцький був професором понад 30 років, поки Буковину не захопили румуни. Вони зруйнували Чернівецький університет, виключили з нього українських і німецьких професорів та замінили їх звичайними гімназійними учителями, адвокатами, лікарями тощо, але румунами — без наукових кваліфікацій і наукових заслуг. Румунська влада на Буковині звільнила також українських учителів і знищила українські школи та все те, що зробив був Смаль-Стоцький. Але його праця дала свої наслідки. Національного пробудження буковинських українців вже не знищать ніякі ворожі сили.

У 1918 році проф. Ст. Смаль-Стоцький був іменований дійсним академіком Всеукраїнської Академії Наук в Києві на кафедрі української мови з академіками Д. Багалієм, А. Кримським та М. Петровським. Від довшого часу акад. Смаль-Стоцький був дійсним членом Наукового Товариства імени Тараса Шевченка у Львові, Українського наукового Товариства в Києві та ін.

Акад. Ст. Смаль-Стоцький організував у Празі Українську Могіляно-Мазепинську Академію Наук. Основноположник її і був вибраний президентом.

ЗНАЙОМСТВО ДВОХ ВЧЕНИХ

Акад. Смаль-Стоцький познайомився у 1919 р. з видатним чеським істориком, проф. доктором Ярославом Бідлом, який був професором загальної історії чеського Карлового університету. Він був великий приятель України.

Народився він 17 листопада 1868 р. студіював на Карловому університеті під керівництвом славного чеського історика, проф. Голла, а по доктораті слухав ще лекції в Московському університеті й працював у Москві, Петербурзі, Кракові й Варшаві. На Карловому університеті він займав катедру загальної історії, але спеціалізувався з історії східних слов'ян. З цієї галузі залишив наукові праці: "Історичний розвій слав'янства", "Історія Росії в XIX в." і цілий ряд наукових розвідок і статей з історії східних слов'ян в енциклопедичному словнику Оттовім. Проф. Я. Бідло був одним з небагатьох чеських вчених, що критично ставився до розповсюдження в Чехії безоглядного русофільства. Він ґрунтовно студіював історію України й українського народу, самостійности його процесу, поділяючи концепції проф. М. Грушевського, з яким приятелював. Проф. Бідло справедливо вважався авторитетом в українському питанню в Чехах. Він нав'язав тісні приятельські відносини з проф. Ст. Смаль-Стоцьким, а також з іншими українськими професорами-емігрантами й приймав гарячу участь в організації допомоги українській академічній молоді. В тих роках він організував в Празі наукові виклади з історії, мови й літератури України з участю професорів Карлового університету. 1921 року він став головою Чесько-Українського Комітету, що віддав державну допомогу українському студентству в ЧСР, і як голова цього Комітету багато поклав праці і багато зробив для української академічної молоді. Завдяки його заходом і підтримці було відкрито в Карловому університеті дві катедри з українських дисциплін: історії України (проф. Д. Дорошенко), української мови й літератури (проф. О. Колесса).

Проф. Я. Бідло часто відвідував різні урочистості й

пам'ятні дні, що влаштовували українців в Празі, а також і сам виступав з науковими, завжди цікавими рефератами. Він був дійсним членом Наукового Товариства ім. Т. Шевченка у Львові. Умер проф. д-р Я. Бідло 1 грудня 1937 року.

ДОСЛІДНИК ТВОРЧОСТІ ШЕВЧЕНКА

На сходах історично-Філологічного Товариства в доповіді про Шевченка акад. Смаль-Стоцький читав про "Кобзаря в першому збірнику Шевченкових поезій". Постать кобзаря займає центральне місце не лише в поезіях Шевченка а й у його думанні. Розуміння кобзарського мистецтва й післанництва у Шевченка надзвичайно глибоке й різностороннє. Шевченків кобзар — це патріот, що не тільки тугу розганяє — він й помагає, поширює репертуар на теми національні. Синтезою всіх Шевченкових кобзарів є Перебендя (псевдонім самого Шевченка). Акад. Смаль-Стоцький докладно аналізував усього Шевченкового Перебендю в зв'язку з іншими творами "Кобзаря"; при тому критично згадав інтерпритацію Перебенді в інших дослідників (Франка, Третьякова, Ол. Колеси, Зайцева) особливо так званих "впливологів". Хибні висновки пояснює він тим, що дослідники поза Перебендю не беруть інших творів, недобачують у Шевченка інших кобзарів.

"Чого серце плаче, редає, кричить..." У Шевченка серце розболілося. Рад би я поставити діагнозу болю серця у Шевченка, — каже автор.

Перші симптоми надмірного зворушення серця у Шевченка бачимо в "Тризни", поемі написаній в осени 1843 р. де він нарікає на "серця рани", та що "серце плакало і нило і завмирало в пустоті"... В поемі "Чигирин", написаній 1844 р., "думи прокляті рвуться душу запалити, серце розірвати"... В рік після написання Тризни — Його серце "плаче, ридає, кричить мов диття погане". Сам поет відзивається до нього: "Серце моє трудне... некрите, розбите, що тебе болить?"... 1844 р. (Пустка) прирівнює поет своє серце з "погорілою, некритою пустокою"... 1845 р. (Невольник) його "поточене, старе серце плаче"... 1845

р. (Три літа) каже поет, що "тепер я розбитеє серце ядом гою".

Аналіза належних сюди поем покаже нам причину того стану.

В поемі "Чигирин" вказує поет прямо на думи прокляті, що вони рвуться серце його розірвати.

В інтерпретації цієї поеми в ЛНВістнику 1927 р. показав Смаль-Стоцький, що ці думи обертаються головню біля того, як би то Україну, що "заснула", і Чигирин, що "спить", з їхнього поганого сну збудити, мертвецького сну, що рівняється моральній смерті. Ті думи відносяться тут до морального занепаду України, який видався поетові в очі скрізь в Україні, на кожному кроці. Україна "в калюжі, в болоті серце прогноїла". Її "погане, гниле серце трудне", серце з сукроватою кров'ю сталося "дуплом холодним", в яке вона "гадюк напустила". Вона "дітям надію в степу оддала", цебто виховувала своїх дітей в певній безнадійности на волю... і всюди вже навіть сама активно в цім моральнім болоті немов розкошує, а про "святую славу" Чигирина, про моральне славне минуле, про "святую правду" "ніхто й слова не промовить і на сміх не скаже". Отакі то думи рвуться серце розірвати, так звані з такою силою вони поета захопили, так його мучать, що аж серце розривають — тим б'їше, що користи він жадної не помічає з свого поетичного плачу, "марно сльози тратить".¹⁾

МУЗЕЙ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРотьБИ УКРАЇНИ

Коли у 1925 р. засновано Музей Визвольної Боротьби України в Празі, то тоді відразу, передбачуючи зміст матеріялу, що мав збиратися до Музею, було намічено розподіляти музейний матеріял по чотирьох відділах: — дипломатичний, військовий, емігрантський і загальний, до якого мало належати все те, що не підходило під перші три рубрики. Зпочатку особливо розростався перший відділ — надто, коли було зведено архів і майно віденської дипломатичної місії, що самі, власне, склали цілий

¹⁾ ЛНВістник. Львів, кн. 5, 1930

музей-архів. Потім ще і далеко більше зібрався військовий відділ, до якого стали приходити архіви й майно з таборів українських полонених вояків особливо у великому числі з Раштату та Фрайштадту. Третій відділ збирався без окремих великанських поступлень, але на протязі 10-ох років до нього напливає матеріял, так що він, зрештою, є не менший, як перші два, а четвертий теж збільшується.

Акад. Смаль-Стоцький завзятий дослідник Шевченкових творів, він однодушно вибраний головою Музею Визвольної Боротьби України в 1935 р. він зараз оголосив:

Тарас Шевченко і Музей Визвольної Боротьби України

В Музеї Визвольної Боротьби України конче повинно бути присвячене головне місце Тарасові Шевченкові, бо уся наша новітня визвольна боротьба починається ним, — вона вийшла з його поетичної творчости.

Він був перший, що зовсім свідомо поставив українському народові, як головну ціль перед очі, визволення України з московської неволі, і в самій боротьбі за визволення його поетична творчість грала дуже велику, провідну роль.

В повній свідомості того факту Управа Товариства "Музей Визвольної Боротьби України" на своїм засіданні дня 10 лютого 1936 р., з нагоди 75 роковин смерти пророка України, ухвалила:

1. заснувати в Музеї окремий відділ Шевченка, щоб не лише своїм, але, власне якнайбільше, чужинцям дати можливість пізнати життя, творчість і культ Т. Шевченка;

2. зібрати в тім відділі особливо все те, в чім виявилася сила й вплив Шевченка у визвольній боротьбі України, "щоб збудить хиренну волю";

3. видати заклик до українського громадянства, щоб допомогло Музеєві якнайскорше досягнути цієї мети, особливо, щоб з нагоди вшанування 75 роковин смерти поета причинилося складками на будову Українського Дому в Празі для достойного приміщення в нім Музею Визвольної Боротьби України та відділу Т. Шевченка.

Виконуючи цю ухвалу, Управа Товариства "Музей Визвольної Боротьби України" просить усіх земляків, розкиданих по цілому світу, щоб, поминаючи в цьому році пам'ять генія України Тараса Шевченка, не забули подбати про будову Українського Дому в Празі, де буде також музей співця вільної самостійної України.¹⁾

Ст. Смаль-Стоцький, голова

Ст. Сірополко, секретар.

ДІЯЛЬНІСТЬ АКАД. С. СМАЛЬ-СТОЦЬКОГО В ТОВАРИСТВІ "МУЗЕЙ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНИ" В ПРАЗІ

У 1932 р. Товариство "МВБУ" розпочало збіркову акцію на Український Дім у Празі, акад. Ст. Смаль-Стоцький негайно став жертводавцем-фундатором, вже склав 1,000 Кч. Почин Товариства знайшов гарячу піддержку з боку акад. Смаль-Стоцького, бо він сам уже 1920 р. підніс думку на зборах Українського Клубу в Празі про заснування Українського Дому в Празі, але до реалізації тієї думки не дійшло тому, що Клуб в скорому часі розпався. Акад. Смаль-Стоцький передав Товариству "МВБУ" вкладкову українського Клубу на суму 1,261 Кч.

Коли 1935 р. голова Товариства "Музей Визвольної Боротьби України" акад. д-р І. Горбачевський з причини нездоров'я відмовився бути даліше головою Товариства, то загальні збори Т-ва однодушно вибрали головою Товариства акад. Ст. Смаль-Стоцького. Він дякуючи зборам за довір'я, сказав, "що він приймає вибори в надії, що українське громадянство одностайно буде підперати його працю в інтересах Товариства, члени будуть відповідальні й будуть допомагати йому, а не руйнувати тої великої справи, яку започаткувало Товариство — збудувати Український Дім в Празі, як осередок, що має всіх нас об'єднувати".

Того самого року Товариство "Музей Визвольної Боротьби України" відсвяткувало 10-ліття свого існу-

¹⁾ Вісти Музею Визвольної Боротьби України, Прага ч. 11. (квартальник) лютий 1936.

вання вчистою академією, при відкритті якої голова Товариства акад. С. Смаль-Стоцький виголосив святочну промову, де знов "усе свідоме суспільство і все українське громадянство усіх земель всею, своєю спромогою допомогти Управі довершити її велике завдання".

Справі купівлі чи купівлі дому для Музею акад. С. Смаль-Стоцький віддався всією своєю душею. Так, в ч. 14 "Вістей Музею Визвольної Боротьби України" він помістив статтю "Одна ясна думка — одна мета", в якій ще раз закликає українське громадянство прийти на допомогу Товариству в придбанні власної домівки. "Хто з нас не визнає ціни та значіння пам'яток визвольної боротьби України не добачує визвольного руху, той своїми думками ще дуже далекий від найвищого народного ідеалу державности України, той не доріс до того щоб жити на волі".

Навіть тоді, коли здоров'я акад. С. Смаль-Стоцького почало підупадати, він не переставав боліти інтересами Товариства і в першу чергу справою забезпечення Музею власною домівкою.

Управа остаточно купила будинок для Музею у пані Гавельцової на Гриміровій вул. в Нуслях. Підписуючи 16 березня 1938 р. купчу на купівлю того дому, голова Товариства перехрестився і промовив: "Нині отпущаєши раба Твойого"...

Але придбання невеликого дому для Музею не було для акад. С. Смаль-Стоцького завершенням мрії Товариства, а тому він подав думку видати іменем Товариства відозву до українського громадянства — допомогти Товариству своїми пожертвами чи участю в позичковій акції надбудувати ще один поверх.

Акад. С. Смаль-Стоцький ще за свого життя пожертвував музеєві більшу частину своєї бібліотеки (3,000 томів), свій архів (між іншим, листи, грамоти почесного членства), сокільське вбрання зі знаком Сокола Батька, часописи т. ін.

За всі великі заслуги акад. Смаль-Стоцького перед Товариством "Музею Визвольної Боротьби України" Загальні Збори Товариства дня 7 квітня 1938 р. одно-

голосною ухвалою вибрали акад. Ст. Смаль-Стоцького почесним членом Товариства.

Думка про засновання Українського Дому в Празі знайшла моральну піддержку представників українського народу Галичини та Буковини. Посли О. Луцький, д-р Л. Макарушка з Галичини та сенатор д-р В. Залозецький з Буковини висловили в засіданнях Управи Товариства повну готовість якнайінтенсивніше розвинути збіркову акцію в Галичині та Буковині на будову Українського Дому в Празі.

Треба додати, що Українська Парляментарна Репрезинтація у польському Соймі та Сенаті призначила 1,000 зол. п., як свою вкладку на Український Дім у Празі. Щоб установити зв'язок Товариства з українським громадянством Галичини Управа визнала доцільним внести статутарно до складу Управи представників від Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові та призначити проф. В. Сімовича представником Музею в Галичині.

У 1933 р. проф. В. Сімович виїхав з Праги до Львова на становище секретаря Українського Товариства ім. Шевченка. Тоді Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові обрало своїм представником проф. Ст. Смаль-Стоцького. В статут введено окремий параграф про Український Дім у Празі в такій редакції: "Будинок під назвою "Український Дім", який Товариство купило й розбудовує в Празі за пожертви українського громадянства, призначається виключно для приміщення в цьому Музею Визвольної Боротьби України з усіма його установами й майном; при цьому одна зала будинку може служити для влаштування святочних академій та наукових або репрезентаційних зборів. Це призначення не може бути скасоване або змінено на інше, доки буде існувати в Празі Музей Визвольної Боротьби України. Цей артикул залишається назавше основною постановою статуту і не може бути з статуту викинутий чи замінений".

Академік, професор, доктор Степан Смаль-Стоцький — це видатний вчений, громадський працівник, організатор, економіст, політик і голова "МВБУ". Все він зробив, забезпечив і спокійно відійшов у засвіти... Д-р Смаль-Стоцький писав:

“... Їхав я під сам кінець серпня по maturі зі Львова в незнану мені досі сторону до Черновець на Буковину. Небавом найшов я там товариства “Руськая Бесіда” і академічне товариство “Союз”, бо такий я вже зроду вдався, що все мене кортіло до громади. Невеличка то була одна й друга громада, а все таки були там люди згуртовані в товариство. Оба товариства були “тверді”, не вірили у власні сили, а зміни своєї народної очікували від “русского царя”, того вчили їх газети “Слово” Площанського, “Наука” Наумовича і “Русская Рада” Білоуса...

Як давний бурсак знав я добре, що до серця людського найліпший ключ — це пісня. В Союзі зорганізував я хор і Союз почав співати. Співав добре, добрі були голоси. В Чернівцях і поза Чернівцями на концертах і забавах, скрізь залунала українська пісня, всюди чарувала своїх і чужих, гуртувала і єднала своїх до купи... А був тут свій буковинський поет і композитор Сидір Воробкевич. Як поета знали його в Галичині, не на Буковині. Така доля і великого буковинського поета Юрія Федьковича, що його в Галичині і в Україні вже добре знали і дуже цінили, а на Буковині треба було його аж відкривати. До народу приступ був дуже тяжкий. Український народ на Буковині — православної віри, а православні священники були здебільша румуни, якому небудь просвітному рухові між народам зовсім неприхильні. А себе називав народ волохами, бо православна віра називалася у них волоською вірою. Але слово волох означало у нас, чоловік румунської народности.

Румунські панотці вхопилися того як дуже придатного способу, щоб український народ православний відвернути від “руської” газети, відвернути від людей, що вчили його якої він народности. Вони усіх, хто читав нашу газету “Буковину”, вони називали відступниками від святої віри “волоської” і як то звичайно буває, лякали карою божою... Українських православних священників було не багато, тай ті боялися консисторії і митрополита, а митрополитом був завзятий румунізатор Морар-Андрієвич. Школи по селах були більше на папері, часто в українських селах з румунською викладовою мовою. А учителі українці під чужим обухом.

Народ будився, але будилися також і його вороги, що раді удержувати його в темноті, щоб далі над ним панувати. В буковинським соймі вдалося румунам при допомозі правительства перетягнути на свій бік двох наших послів (Воляка і Тимінського), так, що нашу єдність не тільки таким чином розбито, але і приспану ворожнечу між народовцями, представниками яких був я з Пігуляком, а "твердими старорусинами" наново підсичено. Старорусини починають і собі видавати "тверду" газету "Буковинські Вісти", починають і собі засновувати читальні. Крім того Григорій Купчанко з Відня розсилає задармо своє "Просвіщенє", писане зовсім в тім дусі, що Наумовича "Наука", і агітує особисто між народом на Буковині не тільки проти нас народовців, але за єдністю з одновірцями москалями...

Ми самі своїми власними силами мусимо визволитись з економічної неволі через свої каси, банки, спілки, свій промисл і свою торгівлю, через свій власний капітал. Ми мусимо своєю силою здобути в громаді, місті і в краю владу в свої руки, щоб вона була українському народові на користь. Це народ порозумів.

До того треба було перед усім вирізати геть з корінем з нашого народнього тіла зрадницького рака, що точив його немилосердно в виді продажного москвофільства, що вбивав віру й надію на власні сили.

Як вираз нашої народньої свідомости всеукраїнської завели в наших газетах і виданнях фонетичний правопис український раніше, ніж це сталося в Галичині. Я доложив усіх своїх сил, щоб завести фонетичний правопис і в школах, щоб ніхто не міг український народ далі баламутити, що українська і російська мова це все одно. Це сталося 1893-го р. Тепер вже ледви чи нагадують собі люди, яка то завзята боротьба счинилася у нас проти, проклятої фонетики, які то за те виливали на мене погані помії на вічах москвофіли в Галичині. Не трівало довго, а на Буковині появилася вже і газета, що називалася "Україна". Вже сама назва газети показувала не тільки свідомість, але й цілу програму.

Щоб прискіпити таке освідомлення народу, нашу газету "Буковину" почали ми видавати чим раз частіше,

що тижня, далі два й три рази на тижни, а на решті що-дня. Від того ж часу почав я видавати для народу ще окрему газету "Руську Раду" що тижня. Народ читав, а на зборах і вічах почали вже виступати і селяни як промовці (Гришук, Меленка, Шлемко, Майданський та ін.) і з їх промов можна було бачити, як дуже уважно читали вони наші газети...

Народ пізнав мене, мою ширість, і в усіх справах з усіх сторін Буковини приходили до мене люди за порадою, в мене шукали помочі. Небуло неділі, ні свята, щоб я десь не був на селі на зборах, на вічу, або на заснованні каси-райфайзенки, бо підготовивши через читальні терен, взявся я засновувати економічні організації, з яких виріс союз хліборобських спілок "Селянська Каса" в Чернівцях із 176 спілками, — а далі і "Січі".

Не обходилося і без пригод на моїх вічах. По першій році мого послування в соймі скликав я в Рогізні перше моє посольське віче. Вороги, румунські попи, прилагодили там для мене таке привітання, щоб мені раз на завжди відхотілося показувати носа на селі. Про це довідався старенький наш панотець Федорович з Рівні і в сам день віча, коли вже візник перед моїм домом чекав на мене, приїхав до мене до Черновець, щоб мене в останній хвилині остерегти і спонукати — не виставляти себе на небезпеку. Коли слова остороги не помагали, впав передомною наколішки: Пане молю вас. Ви маєте жінку, діти! Не їдьте! Майте над ними змилювання... Я подякував за його щирість, сів на віз сам і поїхав на віче. І була буча, але скропилося, що її проти мене лагодили. Коли по моїй промові почав говорити о. Левеску з Слободзії-Раранча і зачепив мене, то скинився крик і йому селяни обірвали рясу, стягаючи його з імпровізованої трибуни. Згадаю тут зараз і про моє перше посольське віче в Старій-Жучці. Противники впоїли людей і як я прийшов, найшовся між зовсім п'яними, які безнастанно мені перебивали. Але я не дався збити з пантелику і говорив так безперестанно 4 години, люди за той час витверезилися і при кінці щиро мені дякували за всю науку і пораду, бо такого досі від нікого не чули. — А на моїм вічу в Бергометі над Серетом

сталася така пригода: Серед моєї промови входить до битком наповненої стодоли заступник начальника громадського з джуратами (присяжними) і перебиває мені словами: Заберайся ти, пане, з нашого села, бо як не підеш по волі, то підеш по неволі! Яких тисяча людей підняли великий крик і я мусів старшину громадську обороняти перед власними громадянами...

Коли настав час катастроу ґрунтового, то я підняв завзяту боротьбу проти старого, для українського селянства незвичайно кривдного катастроу. Крім газетної боротьби скликував я віча, промовляв про значіння катастроу і його значіння, ревізії тай навчав, як селяни петиціями від громад мають жадати свого права.

Противникам-панам це дуже не подобалося і вони спонукали темних мужиків, щоб на вічу в Кіцмані обкидали мене камінням. Отак, казав я тоді, коли перший камінь свиснув коло моєї голови, наставивши груди: Я до вас з хлібом, ви на мене камінем. Ну бийте! Я ж вам хліб несу і не перестану вас добру навчати! Дожив я на Буковині і до того, що з ласки Миколи Василька, якого я притягнув до нашої громади, а з яким потім розійшовся, його газети мене оплюгавлювали... Але до народу не маю ніякого жалю, народ до мене певно также ні!

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ ДІМ У ЧЕРНІВЦЯХ

Д-р Г. Г. Скегар (буковинець) в Каліфорнії, писав: "Від року 1946 до 1949 я сам отримав поверх десять тисяч листів з Німеччини, Франції, Англії й Австрії.

Між цими листами був лист від п. Сильвестра Пігуляка,²⁾ з Корнбергу, Німеччина, де він запитав, чи не

1. Д-р Степан Смаль-Стоцький: Як будився зі сну український народ на Буковині. Календар Просвіти, Львів, 1928 р.

2. Хочу згадати, що Сильвестер Пігуляк був добрий мій знайомий. Він брав науку в університеті в Брні в Чехо-Словакії. Налезав там до Української Академічної Громади. Був лектором на курсах. Як я їхав до Канади, він казав до мене: Ти щасливий, що маєш родину в Канаді. У моїй книжці, Сліди моєї дороги, на фото курсантів він сидить в першому ряді третій від права.

мігби я взяти на переховок один досить важний документ. Коли я на це погодився, в короткому часі прийшов цей документ до мене. Отворивши листа, я з великим здивуванням побачив там контракт купна Українського Народного Дому в Чернівцях, на Буковині, писаний німецькою мовою. Контракт носить назву: Kauf-Vertrag, має на собі три австрійські стемплі, формат 8 через 13 цалів, 8 сторінок записаного паперу каліграфічним письмом, при кінці є чотири підписи і лякорова печатка, а все потвержене нотарем.

”Руський Народний Дім” в Чернівцях заключив купно, в нижче поданому дні, з Герміною Богман, одруженою Шмігелська, як продавчицею, з одної сторони,

Будинок Народнього Дому

а рутенським товариством Руський Народний Дім у Чернівцях, як купцем, з другої сторони.

”Цей останній заступлено через панів Ізидора Воробкевича, предсідника; потім Юстина Пігуляка, касієра; і Івана Тимінського, контрольора, які є покликані до заступництва цього товариства під слідуючими услівями: 1. Пані Герміна Богман, одружена Шмігелська, продає Рутинському Товариству Народний Дім в повне і невідкличне посідання, свою посілість, зазначену в Грунтусі як парцеля число 2178 в Чернівцях, яка складається з парцелі число 1068 і число 1069, з всіми будинками, городом, забудованнями, деревами, рослинами, геть все, що тут знаходиться за одну суму 18,000 гулденів”.

Цей контракт підписали:

Hermina Bohmann

Isidor Worobkiewicz

Justin Pihuliak

Johann Tyminskyj

в Чернівцях, Буковина, 26 жовтня, 1887 року¹⁾.

1. Д-р Г. Г. Скегар — Український Народний Дім у Чернівцях. Календар Канадійського Фармера, 1956 р.

ВОЛЕЮ БОЖОЮ 17 СЕРПНЯ (1938) В ПРАЗІ СПОЧИВ НА ВІКИ АКАДЕМІК СТЕПАН СМАЛЬ-СТОЦЬКИЙ

Так писала преса про покійного широкого працівника. Журнал "Тризуб" в Парижі, ч. 34-35 на першій сторінці писав: Степан Смаль-Стоцький основник і перший Президент Української Могілянсько-Мазепинської Академії Наук, член Всеукраїнської Академії Наук в Києві, професор Українського Університету в Празі, колишній посол З.У.Н.Р. в Чехословаччині, почесний член Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, Голова Товариства Музей Визвольної Боротьби України в Празі, почесний член Української Бібліотеки ім. Симона Петлюри в Парижі й т.д. Про велику втрату — смерть вельми заслуженого перед усією Україною громадського діяча, мужа державного, визначного вченого, будителя Буковини, гарячого патріота, співробітника нашого тижневика, з глибоким жалем сповіщаємо своїх читальників, в отчизні і в розсіяні сушчих, тяжко засмучена Редакція Тризуба.

Львівський часопис "Діло" між іншим писав також: Покійний став професором української мови й літератури на черновецьким університеті. Від того часу починається Його праця на всіх полях національного життя. Майже десять років редагує "Буковину", де містить статті, які й досі не втратили свого значіння, далі видає тижневик "Руска Рада", від 1892 р. стає послом до буковинського сойму (до 1912), а від 1911 р. до австрійського парламента у Відні. Сміливий, відважний. Він ішов у політиці простолінійно, тим то коли ту лінію почав заломлювати ним самим приєднаний для українства пок. Микола Василько, проф. Ст. Смаль-Стоцький із ним розійшовся (1913 р.) і ніколи вже з ним не зійшлися. Боротьба, яка почалася між колишніми приятелями, довела до того, що проф. Ст. Смаль-Стоцький відійшов від політичного життя...

У Празі брав участь у науковому й культурному житті, був головою 2 рази Українського Наукового З'їзду, від Товариства "Музей Визвольної Боротьби України", всіма засобами дбаючи про те, щоб те товариство мало свою домівку.

З УХВАЛ ЖАЛІБНОГО ЗАСІДАННЯ УПРАВИ 19 СЕРПНЯ 1938 Р.

Після вступного слова заст. голови Управи проф. А. Яковлева пам'яті померлого Голови Товариства "МВБУ" акад. проф. д-ра Степана Смаль-Стоцького Управа вшанувала пам'ять Небіжчика: 1. надіслати телеграму з висловом співчуття синові п. академіка д-рові Романові Смаль-Стоцькому; 2. надіслати співчуття Українському Вільному Університетові в Празі та Науковому Товариству ім. Шевченка у Львові; 3. присвятити одну з кімнат Музею пам'яті акад. проф. д-ра С. Смаль-Стоцького; 4. відкрити збірку пожертв на Український Дім у Празі — "замість квітів і вінців на могилу акад. С. Смаль-Стоцького".¹⁾

Проф. д-р Роман Смаль-Стоцький передав Музеєві ВБУ для кімнати пам'яті його покійного батька акад. проф. д-ра Степана Смаль-Стоцького писемний стіл покійного разом з тими писемними приладдями, що були на ньому ще за життя покійного, а також шафу і полиці для книжок і книжки.

Проф. д-р Роман Смаль-Стоцький помер у ЗДА 1969 р.

1. Вісти Музею Визвольної Боротьби України, Прага, вересень 1938.

КІНЦЕВІ ВИСНОВКИ

Коротенький перегляд у цій книжці про визначного вченого, практичного політика, знаменитого народно-освітнього, економічно-кооперативного і шкільного організатора — Читач прочитав чи прочитає у цій книжці. Вміння, завзяте хотіння зобов'язали його організувати національно-приспаний народ на Буковині, де був проф. С. Смаль-Стоцький учнем а потім професором у чернівецькому університеті. Він був таким здібним організатором в той час, якого не було ані в Галичині, ані в усій Україні. Почавши від бідного селянина, робітника, до багатого селянина, пана, учителя, священика, вченого — всіх хто почував себе русином-українцем, щоб себе шанували, любили, взаємно собі помагали, "бо лише разом виборемо від державного уряду усе те, що нам належиться". І "вибороли багато". Дістали українця інспектором українських шкіл, запровадили середні школи і в школах фонетичне письмо, перше в Буковині, а пізніше в Галичині. Відлучили українську православну церкву від румунської, яка належала під румунський церковний провід і т.д.

У той час велася в Галичині з русофілами боротьба за українську народню мову. Львівська "Просвіта" поширювала культурно-освітню працю в народі, організувала читальні, а партійні свари її перескаджали. Даємо такий мудрий образень радикалів:

"Сором! встид! ганьба! — як хлопи їдуть на національно-демократичний з'їзд через то, що попи назвали его "народним" з'їздом. Хлопи мають їхали лиш на з'їзд щирохлопської радикальної партії — мають читати передовсім видання радикальної партії, підпирати лиш радикальні газети..."¹⁾

Політичні партії є добрі й потрібні в демократичній самостійній державі, але для бездержавного народу вони часом більш шкідливі як помічні, а більша користь для

1. "Запорожець" Календар для народу на рік 1913.

ворогів. Це показав практично проф. Степан Смаль-Стоцький в Буковині, як треба організовано всім стати, щоб вибороти те що народів належиться. Та треба мати свій власний здоровий розум, не імпортоване чуже соціалістичне барахло, — що отруювало і отрує чисту душу й розум нашого народу, бо всякі чужі "ізми" є противні його психіці.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

Степан Смаль-Стоцький — Немолів (Спомини), "Вістник" кн. 234 Львів, 1933.

В'ячеслав Заїкин — Акад. Ст. Смаль-Стоцький, "Тризуб" ч. 5 Париж, 1925.

В. Заїкин — "ЛНВістник" 1924.

Д-р Степан Смаль-Стоцький — Як будився зі сну український народ в Буковині, Календар "Просвіти", Львів 1928.

Степан Смаль-Стоцький — В Шевченкові роковини. "ЛНВістник" кн. 5, Львів 1930.

Вісти "Музею Визвольної Боротьби України" ч. 11, Прага 1936.

Календар Альманах "Самостійник", Чернівці 1937.

"Тризуб" ч. 34-35, Париж, 1938. — Степан Смаль-Стоцький.

Д-р Г. Г. Скегар — Український Народний Дім у Чернівцях, Календар "Канадійського Фармера" 1956.

ДРУКОВАНІ ПРАЦІ А. ГОСПОДИНА ЗА ОСТАННІ РОКИ

1. Ювілейний Альманах 80-ліття Читальні "Просіти" у Вінніпегу — 1985.
2. Микола Костомарів — 1986.
3. Комітет оборони Українських Політичних В'язнів в Краю — 1986.
4. Слідами Моєї Дороги — 1986.
5. Мазепа у Світовій Літературі — 1987.
6. Творці Культури і Науки — 1988.
7. Проф. Д-р Смаль-Стоцький — 1989.
8. Три Дипломати пригтовляється до друку.

